

L'ELADI HOMS I L'ESCOLA DE MESTRES: TEXTOS PER A REINTERPRETAR UNA RELACIÓ

per Josep Martí i Baiget

Tot el que fins ara s'ha escrit o s'ha dit, sobre l'Escola de Mestres d'en Joan Bardina, se circumscriu normalment al període lectiu dels cursos que s'impartiren entre el 1906, any de creació de l'Escola, i el 1910, en acabar l'activitat docent. Com a molt, s'esmenta el fet, conegut i explicat per Alexandre Galí⁽¹⁾, que en Bardina, d'acord amb els professors de l'Escola i l'oposició d'en Galí, va decidir oferir a l'Eladi Homs, que aleshores es trobava als Estats Units estudiant a l'Escola d'Educació de Chicago, pensionat per l'Ajuntament de Barcelona, la direcció de l'Escola de Mestres, en un intent de renovar una institució que ja es donava per liquidada.

Es relativament cert que l'Homs no reeixí en l'encàrrec de donar continuïtat a l'Escola de Mestres. El que sí que és constatable, és que no són prou conegudes totes les circumstàncies que varen impossibilitar-ne el ressorgiment. Circumstàncies que no acaben en les greus dificultats econòmiques, que l'Escola arrossegava dels cursos anteriors, ni en el suposat desinterès de la Lliga per resoldre la situació⁽²⁾, ni en l'afirmació, un xic gratuïta, de l'Alexandre Galí, en el sentit que els deixebles d'en Bardina «no es van deixar aplegar per l'Eladi Homs ni per ningú»⁽³⁾. (Cal donar a conèixer que l'Homs va ajudar decisivament en Bardina, per aconseguir diners de les institucions per al viatge que aquest i alguns dels seus deixebles varen fer a París al cap d'uns anys, de la mateixa manera que en Bardina va impulsar la pensió per a l'Homs, l'any 1907).

De la correspondència que l'Homs va mantenir durant l'any 1910, amb els Bardina, Rucabado, Conangla, etc. i el seu germà Emili, se'n poden deduir moltes altres causes com a factors determinants de la desaparició defi-

nitiva de l'Escola de Mestres. És per això que hem cregut d'especial interès, reproduir els fragments d'aquella correspondència que afecten d'una manera directa els darrers moments de l'existència de l'Escola. Deixem per als historiadors de l'ensenyament a Catalunya la correcta interpretació d'aquests escrits:

1.- Carta d'Eladi Homs a Bonaventura Conill. Chicago, 12 de gener de 1909. Fragment:

«Està ja aprovada la Lley d'Administració Local? Jo no se res actualment, car no llegeixo periodichs ni tant sols els rebo; me destorbavan massa. Me citeu en una de vostres cartes una data molt propera en que dit projecte serà lley. Això m'alegra immensament, pero també m'entristeix, car espereu que torni a Barcelona deu vegades mes aviat de lo que jo tinch intenció. May com ara m'havia trobat ab tantes forces y concentració pera'ls estudis y may com ara els he paladejat tant. Pero hi vaig a poch a poch sabeu? Jo no soch gens llest. Ara que hi estich posat voldria fer feyna bona y no deixarmen fins que estés ben preparat. Per vostres cartes veig clarament que m'exigireu molt quant torni y si es aixis est just que'm doneu ocasió de ferme. Quan vaig arribar aquí vaig convencerme completament de lo que'ls meus amichs me volien fer olvidar, es a dir, de ma pessima, o millor cap, preparació pera la educació. Jo m'havia fet pera mi l'ilusió de quedarme aquí quatre o cinch anys... Per medi de ma propia observació introspectiva he vist que un mestre es util y val, quan es util y val, no per lo que ha llegit, o a ohit, o sab dir, sino per lo que sab fer, per lo que ha après *feint*, per lo que *es*. Y jo se fer tant poques coses encara y soch tant poch!»⁽⁴⁾

2.- Carta d'Eladi Homs al seu germà Emili⁽⁵⁾. Normal, 27 de març de 1909. Fragment:

«Si ella⁽⁶⁾ està decidida a seguir la carrera de mestra, soch del parer qu'estudii ab en Bardina. D'aquesta manera tindrà'l titol igual que'n la Normal y haurá adquirít quelcom més que a la Normal, aixó es, método, y tots sabém que'l poder d'adquirir coneixements es més important que'ls coneixements adquirits. Se que la Normal d'en Bardina no es res perfecte, pero per ara es lo millor. »(...) Además, en Bardina es un sol qu'escalfa molt y'ls que si acosten n'heuen sempre quelcom».

3.- Carta d'Eladi Homs adreçada als familiars de Barcelona, Almendralejo, Valls i Roma. Normal, 27 de març de 1909. Fragment:

«Me he venido á Normal para ver practicamente el funcionamiento de una escuela normal americana típica y pienso permanecer aquí, solo unos tres meses, aunque no se de cierto lo que haré pasados estos pues el lugar me gusta mucho y puedo aprender bastante en él. Estoy estudiando Botánica, «Nature Study» (Estudio de la Naturaleza), Geografía Económica y Química. Creedme que la botánica es un estudio hermosísimo y la normal está bien equipada para dar cursos excelentes. Hacemos muchos experimentos y estudiamos bastante al

aire libre con el jardinero. Tomo botánica ahora para estar preparado para tomar un curso de «Nature Study» que ofrece la U. de Chicago el próximo Julio si mi bolsa me lo permite. Dicho curso es una excursión de 6 semanas por las Colinas Negras del estado de Dakota del Sur. Como creo haber indicado ya en otra ocasión, pienso especializarme en «Nature Study», es decir, en Ciencia Natural, ya que es imposible que con los años de que dispongo para mis estudios pueda saber con un poco de fondo más de una rama general de estudios. Además, el estudio de las ciencias naturales es una de las cosas que más radicalmente deben transformarse en nuestras escuelas elementales y mi propósito es siempre prepararme para hacer lo que necesita más cuidado inmediatamente.»⁽⁷⁾

4.- Carta d'Eladi Homs al seu germà Emili. Chicago, 18 de setembre de 1909. Fragment:

«De manera que les meves intencions presents son de quedarme en aquesta universitat y pendre'l títol de graduat en la Escola d'Educació dintre dos anys y mitg o tres. Si durant aquest temps me criden els catalans pera encomanarme quelcom que no poden encomanar a ningú més, tornaré: si no, no'm veuran el pèl fins que estigui llest. Jo procuraré ajudar y fer tot lo possible per Catalunya ab ma ploma, mentrestant»⁽⁸⁾

«T'agraeixo les notícies que'm dones referents al Sr. B⁽⁹⁾ Conech bastant be al esmentat y al Sr. S. y P. Se que'l primer ha caygut bastant en desgracia darrerament mes no se per quin motiu. No obstant jo me l'estimo y l'admiro igualment y penso qu'es el mateix B. que jo vaig conèixer quatre anys enera. En B. ha estat treballant sota condicions casi impossibles durant tot aquest temps y la gent no n'ha vist lo millor d'ell. L'obra qu'ha realisat es enorme pera un sol home. Una de les condicions millors den B. y alhora lo que ha contribuït bastant al seu fracàs parcial actual es son optimisme. Ell ha confiat per endavant en l'ajuda d'homes y institucions que mes tard han fet el ronso. Per altra part en S. y P. es un perfecte pessimista. No obstant, desitjaria conèixer concretament algun dels càrrechs que en S. y P. fa contra en B. en l'ordre moral. No creguis que jo tingui decidit anar ab en B. quan torni; no sé lo que faré ni puch saberho. Per de pronte tinch determinat estarme aquí pel Octubre de 1910 si rahons molt poderoses no s'hi oposen.»

5.- Carta de Ramon Rucabado⁽¹⁰⁾ a Eladi Homs. Barcelona, 12 de febrer de 1910. Fragment:

«Vos felicito molt entusiastament pels vostres articles a *La Veu* y á *La Cataluña*. Produeixen gran impressió. Y son llegits ab ver respecte, car vos sou ja acceptat per tots com una autoritat.»

6.- Carta de Ramon Rucabado a Eladi Homs. Barcelona, 4 de juny de 1910. Fragment:

«Encara que no haguessiu fet ál Nortamèrica altre cosa que escriure els articles que heu publicat, està de sobras justificada la vostra sub-

venció nojà per tres sinò per deu anys. No sou vos, en tot cas, qui heu de judicarvos. *Som nosaltres* que veyém y palpém l'efecte que fan vostras paraulas á nostra joventut. Per tot lo més sant y sagrat vos juro que l'efecte de vostras ideas es molt pero molt més gros que lo que podeu figurarvos. Per lo tant, y com á consecuencia, tenui una grossa responsabilitat: la de no abandonarvos al pessimisme. Sou únich á la tasca y sou, per lo tant, un home útil á la patria. Es igual que vos trobeu bons ó dolents vostres articles. Nosaltres els trovem insuperables y per lo tant son eficassos. La eficacia es lo esencial, com sabeu, y vostra tasca periodística es eficacíssima (...)⁽¹¹⁾

«Esteu fent, desde la prensa, una admirable y utilíssima tasca de pedagogia social, tant o mes important y útil que la mateixa ciencia pedagògica. Es més à nostra terra no prosperarà la renovació pedagògica sino es trevalla primer l'ambient ab una intensíssima campanya, llarga é incansable, de pedagogia social.»

«(...) y sobretot no deixeu de enviar ben sovint articles. Vos convé. Car hi han certs projectes... ¿enteneu?»⁽¹²⁾

7.- Carta de Ramon Rucabado a Eladi Homs. Barcelona, 30 de juny de 1910. Fragment:

«Corre per aqui, el rumor de que vós, torneu... Feu lo que volgueu y lo que vostra claríssima conciencia y alta rahó vos indiqui. Mes, si m' permeteu usar ab vos de la mateixa franquesa, llibertat y claretat que espero pera mi servarieu sempre, us diré que es tal y tan grossa y tan desesperadora y tan aguda la crisis intelectual, moral, *religiosa* y *econòmica*, que passèm, que jo, en vostre lloc, no vindria pas. Acabaria de formarme y deixaria que s'esvahissin una mica els núvols negres, prenyats de tempesta, qu'ens amenassan. Sabeu ja que la Escola de Mestres s'ha disolt? L'amic Alexandre Galí vos escriura llargament».⁽¹³⁾

8.- Carta de J. Conangla⁽¹⁴⁾ a Eladi Homs. L'Havana, 1 d'agost de 1910. Fragment.

«Molt va plarens la bona y franca acullida donada per vostè a nostre projecte, considerantnos en Baró y jo molt honorats y satisfets de poguer comptar ab la valiosíssima cooperació de vostè desde Barcelona y com a factor, organisador y corresponsal del nou diari a tot Catalunya.»

9.- Carta d'Eladi Homs a Ramon Rucabado. Chicago, 13 d'agost de 1910. Fragment:

«Cal que vos parli altra vegada de mi, dels meus negocis personals. Com ja vareu dirho al meu germa Emili, en vostra carta darrera m'aconcelleu que no torni encara a ma patria volguda y que'm quedi aquí un quant temps mes per acabarme de fer (que prou ho necessito). Encara que tinch molts desitjos de tornar a ser a casa y d'estrener novament les mans de parents y amichs poch m'hauria costat de seguir el vostre bon concell, que crech fundat en bones rahons.

Mes tant mateix, amich Rucabado, els rumors de que torno sembla que siguin certs. Se m'ha presentat una excelent oportunitat de tornar a Barcelona d'una manera independent y sense necessitat d'afiliarme ab blanchs ni ab negres y l'he acceptada. Ja vos dire com ha anat. Quan vaig ser a Cuba vaig fer algunes bones amistats entre'ls patriotichs catalans que viuen a l'Havana. Dugues d'elles varen ser ab en J. Conangla y Fontanilles, director de *La Nova Catalunya* y redactor en cap de *Cuba* (diari local) y ab en J. Baro, un jove que ho es mes que jo en anys, President de la secció del *Centre Català Expansió Catalana* y dedicat ab exit al comerç. A darrers de juny aquests dos amichs meus, ab qui existeix gran compenetració d'idees y d'ideals, van escriurem dientme qu'havien concebut el projecte de publicar a l'Havana un diari escrit en castella, pels catalans de la colonia principalment, obertament defensor de Catalunya pero sense afiliarse a dretes ni a esquerres. Me feyen veure lo dependent qu'era l'exit de la empresa en lo corresponsal que tinguessin a Barcelona que'ls hi fes la informació y m'oferiren a mi aquet carrech dientme que de l'acceptar jo o no dependia en gran part que l'empresa se portes a la realisacio o no. Ab els desitjos que sentia de tornar a Barcelona y veyent l'alcans patriotich cultural y economic que l'empresa podia tenir pera Catalunya si's realisava ab seny, van temptarme de debo. Pera acabarho d'ajudar van oferirme un sou ab que jo no havia may somiat -100 duros mensuals. Jo, com vos, amich Rucabado, encara que mes petita, tich la meva familia, que s'ha estat sacrificant mes o menys durant tot aquest temps que jo soch fora. Sense que deixes de veure en el carrech que m'oferien els seus perills -el mes gros el de que pogues distraurem de les escoles- vaig escriure als bons amics de l'Havana acceptant en principi l'oferta baix dugues condicions. La primera d'elles era de que avans d'acceptar definitivament el carrech me creya obligat a consultar ab els Srs. Puig y Alfons y Bardina per si ells tenien algun projecte d'educació entre mans pera'l qual comptessin ab la meva cooperació immediata. L'altra condició era de que si al cap de l'any de fer de periodista veyia jo que havia sofert una equivocació allunyantme de lo pera que m'he estat preparant tot aquet temps jo estava lliure de deixar el lloch sense que ells poguessin sentirse ofesos o desayrats. En aquest entremitj va escriurem en Bardina⁽¹⁵⁾ dientme qu'anava a disoldre la Escola de Mestrés y qu'ell se'n anava a viatjar y estudiar a l'extranjer per 4 o 5 anys. Al mateix temps m'indicava que jo m'en anes a Madrid y fes oposicions pera una Inspectoria Regional Escolar. Per altra part el meu germa havia parlat recentment ab el Sr. Puig y Alfonso y sabia per ell que aquest amich no tenia ara per ara cap projecte. De manera que vaig trovar que estava lliure de compromisos personals. Ansios vaig esperar la resposta de Cuba dientme qu'estaven conformes ab l'altra condicio -la d'abandonar el lloch al cap de l'any si jo ho creya necessari per rahons patriotiques. La carta en que'm contestaven se va perdre y despres de reclamar per carta y per cablegrama una resposta, aquesta va arribarme lo mes satisfactoria possible fa tres dies. Els dos amichs de Cuba estan contentissims de que hagi ac-

ceptat y'm deixen en llibertat de deixar el trevall a qualsevol hora per la raho que jo'ls hi deya. De manera que, si no surt cap contra-temps inesperat, jo també, com vos, m'haure tornat periodista -vull pensar interinament. El diari se comensara a publicar a primer d'any vinent y unes setmanes abans d'aquesta data jo penso haveros estret ja la ma y vist la cara altra vegada. He fet be o he fet malament d'haver donat aquet pas? Jo, naturalment, penso haver obrat be y espero treballar ab totes les meves forces pera'l be dels catalans de Cuba y pera'ls de Catalunya en la nova empresa. Que hi dieu vos? (...)

«Pero hi ha una altra noticia d'ultima hora que'l meu germa m'ha enviat fa poch. Es la de que la Escola de Mestres no's tanca sino que va a continuar ab una divisio de les parts administrativa y tecnica y que en Bardina ha donat el meu nom per un cert carrech en la Escola. Diu el meu germà que en Bardina m'esciura desseguida esplificantmho tot. La carta no m'ha arribat encara. Per aquesta raho m'abstench de fer comentaris y d'expressar opinions que segurament serien en va».⁽¹⁶⁾

10.- Carta d'Eladi Homs al seu germà Emili. Chicago, 15 d'agost de 1910.
Fragment:

«Lo que'm dius de la Escola de Mestres, naturalment, me ve molt de nou. No obstant, deixem dir que'l fet de que jo hagi sigut proposat per en Bardina pel lloch que m'indiques no vol dir pas que la meva candidatura hagi sigut acceptada, y aixis jo ho entench. Es possible y fins probable que'l Patronat que's formi no estigui conforme ab que jo ocupi semblant lloch a la Escola de Mestres. Si finalment, soch acceptat per tothom jo, per dirho aixis, me'n rentare les mans; y agrahint de tot cor eternalment a n'en Bardina lo qu'haura fet per mi, sols podre comprometrem a posar a contribucio en aquesta tasca d'educació lo millor dels meus entusiasmes y de las meves energies a mon alcans.»

11.- Carta d'Eladi Homs al seu germà Emili. Chicago, 19 d'agost de 1910.
Fragment:

«Pochs moments després d'haverte enviat la meva carta vaig rebre (...) una carta den Bardina, (...) En aquesta carta aquest bon amich me feya l'oferta de la posicio de que tu ja m'havies parlat, dientme entre altres coses qu'era mon dever el venir al lloch qu'ell me oferia (...) Naturalment he contestat acceptant, en carta escrita ahir al Sr. Bardina. Confio ab que Deu no'm desamparará».

12.- Carta d'Eladi Homs a Ramon Rucabado. Chicago, 22 d'agost de 1910.
Fragment:

«No crech necessari el dirvos, car deveu estar ben enterat de la cosa, que en Bardina va ferme formalment la proposició a la que aludia al final de la meva carta anterior y que jo, no podent ni sabent dir que no, vaig acceptarla, malgrat semblarme que'l carrech que se'm dona

es desproporcionat a les meves forces. En fi, amich, tot sembla indicar qu'al primer d'octubre vinent, si Deu ho vol, el Director de la Escola de Mestre se dira Eladi Homs, aquell mateix que vos escrivia desde els Estats Units aquelles cartes en que hi posava tot el seu cor d'amich y de patriota».

13.- Carta d'Eladi Homs a Minette Teichmueller. Chicago, 27 d'agost de 1910: (traducció de l'anglès)

«Continuo per a dir-li que estic a punt de deixar aquest país i tornar a la meua vella Espanya. He acceptat un bon càrrec a una Escola Normal privada de Barcelona, la meua ciutat, i hi estaré treballant ja el primer d'octubre. Marxaré de Chicago el darrer dia d'aquest mes i m'embarcaré a Nova York entre el 5 i 8 de setembre».

14.- Esborrany d'una carta de l'Emili ⁽¹⁷⁾ a Eladi Homs:

«Vay rebre las tevas del 15 y 19 d'agost, y jo't confirmo la meua postal del 19 y cartas del 25 y 28, cap de les quals hauras rebut ab temps si has deixat Xicago el dia 31 com m'avisas en la teva del 19. Ab mes motiu encara hauras deixat de rebre la carta de l'Alexandre Galí, del 22, y altra d'en Rucabado del 28 ò 29, y es de doldrer que la carta d'en Bardina et vaigi decidir a tornar ab tanta rapidesa, ja que todas las cartas citadas, contenian novas informacions respecte la E. de M. que t'hauria convingut coneixer avans de pendrer la teva resolució definitiva, y que jo també desconeixia, fins que vay parlar ab en Galí.

Segons ellas (quina síntesis t'avensaré pera evitarte una desilució massa forta à ta arribada a Barcelona) l'optimisme y'l bon desitj d'en Bardina l'hauran potser portat à donarte com à fet y assegurat cosas que quan te va escriurer y fins quand va rebre la teva carta acceptant la posició de l'escola, no estavan mes que en el seu pensament, y pera la implantació de las quals no s'havia fet encara un sol pas. Això no vol dir que no triunfi, pro podrian sortirli tals dificultats, y mes ab la prentorietat del temps de que disposa, que fracases. En Galí, a qui vaig visitar per indicació d'en Rucabado, te poca fe en l'exit moral y material de l'Escola, si aquesta continua ab el mateix esperit ab que ha vingut funcionant aquests 4 anys, y aquest criteri te l'exposava en la carta del 22 que t'he citat, presisament pera que'l coneguessis, si venia'l cas d'oferirte la seva direcció. En Rucabado participa del mateix criteri, sense que això vulga dir que no's puga (?) d'influenciar l'Escola cap al cantó mes convenient, lo pitjor de tot, es el temps que mancarà per tot, donchs en Bardina em digué que tenia compromís ineludible de ser a Madrid el dia 10 y quedars-hi al menos fins al 25 de setembre, y abans volia dexarho tot embastat, y això es lo que'm temo no podrà lograr. Quand rebé el dimars 30 la teva carta se posà immediatament a trevallar y potser no ho dexarà fins a veuret a tu, pro ab tot li mancarà temps, y ademés molta gent a'qui s'havia de trobar, es fora de Barcelona.

D'acord ab en Rucabado, tracto de ferta coneixer aquestas impressions abans de ta arribada a Barcelona, pera evitarte com dich abans

una decepció massa dolorosa, si es que com em penso vens ilusionat ab lo que ha de absorvir per algun temps tots els teus entusiasmes.»

15.- Carta de Joan Bardina a Eladi Homs. Barcelona, primers de setembre ⁽¹⁸⁾:

«Amich Homs: afers imprescindibles m'han menat a Madrid, sense poguer rebre'l a sa arribada. Aquesta carta m'excusará, en part.

La qüestió de la Escola está aixís: els de la Lliga han acceptat la formació d'un Patronat. En Prat va indicarme pera president a n'en Puig y Cadafalch y com a vocals entre altres, en Puig y Alfonso, Maspons y Cunill. Com a caixer, Anicet Noguera. Se va quedar, no obstant, com a millor garantia, esperar dues coses: 1a. que en Noguera (element economic) acceptés y vosté arrivés. Aixís el Patronat podria arrodonirse a gust de vosté y del caixer, que seran els dos eixos de la Institució.

Jo he anat a trovar 2 cops a n'en Noguera. No vaig troval: era fora.

Estat economic, alumnes, etc. en parlarem llargament a ma vinguda, que será dintre pochs dies, suposo allà pel 25. Com que per altra part també els qui han de formar el Patronat son a fora, per força s'hauran de perdre 15 dies de curs o alguns més, lo qual no influirà en res a la marxa de la Escola.

Feina prèvia de vosté haurien de ser 3 assumptes:

a) a la vista de lo que hem fet aquets 4 anys a la Escola (que alumnes del ultim curs li diran fil per randa), y a la vista de lo que vosté porta dintre'l cap, ferse un plan substancial de funcionament, a exposar al Patronat.

b) com que dels professors actuals sols n'hi convindran 5 o 6, hauria de parlar ja desseguida ab en Rucabado, en Ras, en Bofill y Matas, en Vidal y un o dos mes pera recabar la seva col·laboració de hora y 1/2 diaria (o el doble alterns dies) per 1000 pts. l'any. Es cosa modesta, pero haurien de sacrificar-se. A algun, potser se li podria prometre mes. Sempre ab el desig d'aument.

c) meditar si li convindran alguns (?) capdals: 1. Coeducació; 2. pensionat, o mig pensionat; 3. direcció espiritual (jo no n'hi posaria); 4. gratuïtat de tot, com fins ara.

No puch allargarme més. Crech que no's desanimará. Trovará Barcelona deplorablement; les coses d'educació pitjor que quan va marxar. No fora extrany que's desanimés, quant jo, de temperament ultraoptimista, he decaïgut molts cops... després de 16 y 17 hores de treball diari. Aquesta segona tongada de la Escola, sense ser esplendida pels fruits tangibles, porque ja li dich que'l país está mal, pot serho en fruits interiors de la Educació.

Ab Patronat, ab professorat passable, ab paga, ab coneixements de lo de fora, podrá treballar molt més fructuosament que jo.

Dificultats? les hi trovará molt grosses. Però això, trempat allà al país de la vida intensa, estich segur que no farà més que animarlo més y més.

ESCOLA DE MESTRES

BARCELONA.—(LES CORTS)

TELEFON 337

amida Honor.: des implosió d'elles m'han enviat a Madrid, m'han

rebut a m'arribada. Aquesta carta m'excusa, en part.

La presència de la Escola està així: els de la lliga han acceptat la formació d'un Ateneu. En tant va indignant per plebs a n' en l'any, i a Catalunya, com a veus, entre altres, en l'any i alguns, Març, i Juny. Com a Eix, Amic Nofre. A veu per: des, no obstant, com a millor garant, esperar dues coses: 1.ª que en Nofre (element econòmic) accepti y estigui amb. Així el Patronat podria arribar a quest de més del caire, que serà el de cis de la Institució.

Jo he anat a tutor 2 cops a n' en Nofre. No vau trair: en l'any.

Estat econòmic, alme, de. en parlarem ell, parlar a una reunió, que serà d'entre pocs dies, dijous vella, pel 25. Com que per altra part també els que han de formar el Patronat, per a l'any, per l'obra s'haun de perdre 15 dies de curs o alguns més, lo qual no ho hauria de ser a la manca de la Escola.

Desemprova de voste' hauria de ser 3 aspectes:

a) a la vista de lo que hem fet aquest l'any a la Escola (que alme del últim curs es d'una pel p'ra, amb); i a la vista de lo que voste' porta d'entre 7 cop, per un pla de mitjà del pensionament, a l'obra al Patronat.

b) com que des profesos altres de n' en l'comidari 5 o 6, hem de parlar ja de reserba al en Anabadi, en Ras, en l'any i Març, en l'any i en 20 mes, per a veure la seva col·laboració de hora i l'obra (o el doble, altres dies) per 1000 pts. l'any. És una modesta, però hem de sacrificar, a algun, p'ra no li podríem més mitja mes. Tanque al el desig d'augment.

c) mitjà de li comidari algun estab. coges: 1. Col·locació; 2. pensionat, o mig pensionat; 3. l'obra d'espantal (jo no n'hi podríem); 4. grates de tot, com que ara.

No podré allejar-me. Codi que no s' desanimar. Torna Barcelona de pleura lleument; les coses d'educació p'ra que va març. No fora estany que s' desanimar, per jo, fermament ultragratista, les decaixit molt cop... Després de 16 i 17 dies de l'obra d'obra.

Aquesta 2.ª tornada de la Escola, sense ser esplendorosa pel, p'ra satisficible, perquè ja li d'obra que l'obra està amb, pot hauria en punt inferior de la d'obra.

Ab Nacional, ab professorat parvula, ab papa, ab coneixements de la de
l'ora, podria trobar molt més profitament per jo.

Dificultat? he, hi ha una molt grossa. Però això, t'impedeix allà al
país de la vida intensa, estich segur que un país més, és animada, més i més.

Droh això, m'afegiré un vell per enganyar. Cedeix però, un dels senyals
ara fins educativa en el sentit en què jo he intentat fer. Però és un dels
permisissiu, del qual n'existia ab més gloria per profit. Però això no és
tantem' pas.

Cada convenent, també, que vege a un cas de la vida, de les
que vau avui a can Nofreza i no hi és. Que si ho creu, expressió que
jo això per avui. Però per si calia que ~~no~~ s'interés per les famí-
lies, o en Morsos, Aullall, per mi no quedin. Ara, estic no, Me
per uto no li he demanat res, al que he de veure el caire i amb un
Aerial.

Hauria de visitar, també, en Dusan, Ventura (molt de animat),
Ventura y Ruf y altres. Tot i ja saben per uto veure la vida, i
han promès ~~no~~ a abcarri.

Es professor actual per can de von (inter no):

Wojak element. Libentosa - Andalt Campbell (H. del art)

Wojak Sala, d'alt-puta - James Vila (grans)

Alexandre Joli, paratista - Anuli Valls (mestres)

Maria Todor (molt) relativament, per un gran curs no més.

Remy Jura, hipnotic, curiositat de, voluntat també, tendència no més.

Tot i, segon a la Escola el Dimecres, dia 18, 1, tarda.
Me sembla que deuria restar.

Aben compta de les habitacions per jo ocupar, de, refugi per colpeu.
Jo ja tindrè per un enganyat pel 1 d'octubre.

Vint Dardina

Dich això, perque no vull pas enganyarlo. Crech que es un dever seu fer ara feina educativa en el sentit en que jo he intentat ferla. Pero es un dever penosissim, del qual n'eixirà ab més gloria que profit. Pero això no l'espantarà pas.

Crech convenient, també, que vegi a n'en Prat de la Riba, dientli que vaig anar a can Noguera y no hi era. Que si ho creu, esperarem que jo arrivi pera anarhi. Però que si creu que será millor que ho fassi ell, o en Maspons y Anglasell, per mi no quedín. Ara, vostè no. Mes val que vostè no li hagi demanat res al qui ha de ser el caixer y amo material. Hauria de visitar, també, en Duran y Ventosa (molt desanimat), Ventosa y Puig y Alfonso. Tots 3 ja saben que vostè ve pera la Escola, y han promés tots 3 abocarshi.

Els professors actuals que van be son (inter nos), Joseph Lleonart, literatura – Eudald Cambell, H^a del Art – Joseph Sala, dibuix-pintura – Jaume Vila, gimnás – Alexandre Galí, gramatiques – Emili Vallés, matematiques – Mercè Torres, solfa, realtivement, pera uns primers cursos no mes – Remigi Juncá, higiene, ensenyança bé, voluntat també, tendencia no gaire.

Tots vuit, seran a la Escola el diumenge dia 18, 4 tarda. Me sembla que deuriau serhi.

Podeu comptar ab les habitacions, que jo ocupo, desseguida que volgueu. Jo ja tinch pis mig emparaulat pel 1 d'octubre.

Vostre Bardina»

16.- Carta de Joan Bardina a Eladi Homs. Madrid, setembre de 1910.

«Amich Homs: Benvingut. Ja pot pensar com estich, no podent ser aquets dies a Barcelona. Per desgracia, no'm van gens depressa els assumptes que m'han dut a Madrid. Y segurament fins l'1 d'octubre hauré de raura per la *Villa*, ben a pesar meu.

Vaig a contestar breuissimament a la seva, paragraf per paragraf. A Barcelona li ampliaré de paraula. Ara, mideixo, no diré els minuts, fins els segons.

En Galí es un xicot molt valió. De cap manera s'hauria de prescindir d'ell. Crech que ja li deia jo a la carta. Está clar que deu voler seguretad. Emperó, fins que jo vingui y el Patronat se fassi ¿qui pot donarli? Respecte del Sr. Galí, dit lo anterior, vostè ja sabrá guardarse, en judicis per ell emesos, d'un defecte que té, sols pren contacte amb la realitat curable: una especie de incondicional adhesió a tot lo teorich y a tots els teorichs, y un descoratjament profund respecte de lo realitat, a la vista dels defectes de lo fet. Es excessivament entusiasta (sense condicions) per lo dit y projectat, pel ideal, y excessivament decaygut per lo fet y realitat. Ja se que aquest sentit practich es cosa de temps, y això, per lo tant, no va en desmèrit den Galí, però aixís y tot, hi ha que guardarse, mentres y tant, de sos judicis practichs. Repeteixo, no obstant, que es element essencialissim, com a col·laborador, com a parcialment organisador de coses que estiguin baix la subterrània direcció d'un home més imposat de la realitat.

De la seva conversa ab la Pepita ⁽¹⁹⁾ y de la reunió de professors en tinch ben pocas notícies. La Pepita no m'en va dar detalls, obeint a un desig meu de no distraurem aquets 15 dies.

En Puig y Alfonso es el qui en Prat havia indicat com a caixer. Després me va indicar en Noguera. Ab en Cambó, vosté també sabra tractarhi: es perillós en si y devant del publich. Vindrà un moment en que els elements culturals de la Lliga sen separaran. Serà cosa, potser, decisiva. A certs llochs, desitjats per tots els que'ns preocupem de la cultura y pel mateix Cambó, no s'hi podrà may portar a la massa plutocrativa y rância. En Cambó s'inclinarà, contra seu, cap a la lliga. Les conseqüencies seran greus. Cosa llunyana, de segur. Podria ser que no. Vosté pensihí.

Questió Noguera. Al venir, iré a veurel. Pero será allà pel 1 d'octubre, suposo. Si volen avençar ¿per qué no hi podrien anar en Cunill, en Maspons y vosté? Repeteixo que, si'ls sembla, esperin.

Respecte dels 4 punts apuntats:

Coeducació. Ni que fos mes pel dir, s'ha de treure. Respecte dels rahonaments que vosté hi afegeix, crech que, en *l'actual instant*, son irreatibils. Ara la Metodologia, informada per distint fi sexual, o que ara atribueixen als sexes, te de marcar camins divergents. Per lo demás, jo sé lo que pesa el disciplinarla y com hi ha coses, *hic et nunc*, impossibles de disciplinar. Per lo tant, molt bé.

Pensionat. Be. Si n'hi hagués hagut, haurien pujat a dotzenes els alumnes de fora. La vila que veste pinta, es l'ideal. Si poguessim sostreure tots els alumnes de la familia, aquest fora el principal camí de llur educació. Ara, la dificultat (no pas insuperable) está en els medis de vida, que han de ser d'infim preu, per a la categoria social dels nostres alumnes.

Gratuitat. Lo que diu me plau molt. Però vaig indicarli l'assumpt. Jo fins la suprimiria del tot, fent pagar en *quelcóm* a tots. L'Ajuntament y Diputació, tant daran pagant com no. Ja sap que aquestes Corporacions donen a les persones no a les obres, per desgracia. Lo d'atreure gent acomodada pot intentarse. Costará.

Direcció espiritual. Igualment que vosté penso. Hi ha un bisbe absolutament ignorant del *statuts quo*. Per lo mateix, perillósissim. Jo he hagut de fer moltes tortes y equilibris per aquest cantó.

Me queda paper y torno a lo del Patronat.

Vosté té de pensar bé en la necessitat (o no necessitat) de un nou període en la Escola. *Per a mi*, crech tan perillosa la continuació del període actual, com la no continuació de la Escola. Crech que té de continuar ella, però ab nova modalitat essencial. Això, jo. Ara vosté té de ben meditarho, sentint a molts, porque es com podrà fer judici será, sentint també, als qui pensan que no deuria continuar, com ho pensava en Galí, fa setmanes. Vosté té de ser el tot de la nova fase, si ella te de ser. Donchs vosté miri be si concordan les nostres opinions.

Ara, resolt el punt precedent lo demes no es res, per mol que sigui. ¿No continua? Plegar, y lo economich que deixem, ja ho apanyarem.

¿Deu continuar? El Patronat te de venir forsosament. Y com que te de venir, vindrá. Costará, però será.

Seu J. Bardina»

17.- Carta d'Eladi Homs a Josep Conangla i Fontanilles. Barcelona, 14 d'octubre de 1910. Fragment:

«Naturalment, vaig estar molt content de retrobar a la familia y als amichs. La ciutat va semblarme també més bonica y agradable de lo que esperava. Vaig comensar a saver coses, a posarme en contacte amb l'ambient esperitual y a pendrer el pols a persones y a coses; y malgrat les impresions poch agradables que rebia jo anava fent el cor fort. Mes va arribar un moment en que'm vaig trobar invadit per un tal defalliment que'm vaig trovar completament desorientat. Acabava de deixar un mon en que les coses y les persones son ordenades, en que tot marxa d'una manera cooperativa, en que tothom obre'ls brassos al qui porta bones intencions, y'm trobava aqui ab una cosa diferenta, molt diferenta, una cosa en que no havia pensat. Jo'm creya que lo d'aqui seria lo mateix d'alla pero sols una mica mes imperfecte; mes vaig trobarme ab que era una cosa que s'assemblava ben poch ab lo d'alla. Com he dit, vaig trobarme desconcertat. Mes prompte vaig reaccionar y vaig ferme carrech de que calia pendre les coses tal com eren y sobre elles y per elles trevallar lo millor que sapigues, en comptes de lamentar que no existis lo que jo creia. Vos ho dich sincerament, com a viure crech que viuria millor als Estats Units qu'aqui, actualment; mes m'he fet carrech de que'l meu lloch de patriota es aqui, y estich disposat a fer tot lo que sapiga y pugui, tapantme les orelles moltes vegades si es necessari. Plana per l'ambient de Catalunya un escepticisme y apatia aclaparadors, de lo qual no m'havia donat ben be compte quan era als Estats Units. Mes hi ha un grupo de joves que trevallen cada hu en lo seu que mes o menys serven la fe.

Com pot suposar, de lo primer que vaig ocupar-me al arribar va ser del assumpte de la Escola de Mestres, ja que aquesta, segons en Bardina m'havia anunciat, anava a obrirse el l'1 d'octubre y erem ja al 16 de setembre. Mes me vaig trobar ab que en Bardina era aleshores a Madrid, ahont havia anat pera fer un doctorat, y jo no podia fer res ab l'escola fins que ell tornés. Jo'm creya trovarho ja tot a punt y pera engegar, quant en realitat no hi havia res fet ni comensat encara. En Bardina va retornar a primers del mes que som y desde aleshores estem fent gestions pera formar el patronat, no havent encara trobar la persona apta y entusiasta que vulgui ser l'anima d'ell. Mes nosaltres no perdem les esperances y continuem trevallant. Sols en el cas de que no trovessim aquesta persona seria y significava que volgues carregar ab la responsabilitat de la part economica deixarem y abandonariem la cosa. Si arrenca, ab els projectes que tenim, podria ella resultar d'una trascendencia gran pera Catalunya»

NOTES

1. Alexandre GALÍ, *Història de les Institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936*, Llibre II, primera part, pàg. 103. Barcelona, 1979.
2. «El curso de 1909-10 fue el último de la *Escuela de Mestres*. La causa de su clausura fue principalmente las dificultades económicas. Eran cada vez más escasas las aportaciones que recibía la escuela y la deuda alcanzó la cifra de 40.000 pesetas. La Diputación de Barcelona, que podía salvar la institución, negó su ayuda. Sobre las motivaciones de este hecho, como ya se ha dicho, planean los intereses de la política de la Lliga», a Joan Bardina. *Un revolucionario de la pedagogía catalana*, p. 102. Barcelona, 1980.
3. Veure nota 1.
4. Entre la correspondència que la família Homs-Zimmer conserva de l'Eladi Homs, una bona part correspon a la que va mantenir des dels Estats Units, amb destacades personalitats catalanes del primer terç d'aquest segle, i amb la pròpia família. Desgraciadament, amb el temps, se n'ha perdut una bona part, i de la que es conserva podem donar-ne gràcies al mateix Eladi Homs, que tenia per costum fer còpia de la que enviava. No tenim ni originals ni còpies de la que va mantenir amb en Bardina, ni, pràcticament, amb cap dels destacats pedagogs de l'època.
En la correspondència que publiquem, hem intentat, en tot moment, que els fragments fossin objectius en el seu contingut, fora del context general de la carta. Alguns dels fragments no tenen una relació directa amb l'Escola de Mestres. Hem cregut, però, que era bo saber que l'Eladi Homs durant els anys que residí als Estats Units, va tenir una constant en el seu pensament: quedar-se als Estats Units a acabar els estudis, sempre i quan Catalunya no el necessités.
5. El seu germà Emili, fou el principal nexa d'unió entre l'Eladi Homs i Catalunya, tant des d'un punt de vista familiar, com pedagògic i institucional.
6. Fa referència a la seva germana Teresa.
7. La inclinació de l'Homs envers les ciències naturals, queda prou reflectida en alguns dels treballs que, entre el 1911 i 1912, publicà a *Revista de Educació*.
8. Veure nota 4.
9. Es de suposar que es refereix a Joan Bardina i a Josep Serra i Puig.
10. Ramon Rucabado jugà un paper fonamental en la vida de l'Homs, durant aquests anys. Li obrí les pàgines de *La Catalunya* per a publicar els seus articles. Fou un ferm defensor de la seva persona en els cercles culturals barcelonins pròxims a la Lliga. Amic i animador inesgotable en els moments més difícils.
11. L'Homs estava passant un moment d'acusat pessimisme, no habitual en ell. El to de pujat entusiasme que en Rucabado demostra en aquest escrit, s'ha de matisar en aquest sentit.
12. No queden explicats, en les cartes posteriors que coneixem, quins eren aquests projectes.
13. És aquesta la carta que en Galí cita a la *Història de les institucions...* (Llibre II, primera part, p. 89)? En qualsevol cas, l'Homs no la va rebre, i no tenim constància que en rebés cap d'en Galí, durant la seva estada als Estats Units.
14. Josep Conangla i Fontanilles, montblanquí emigrat a Cuba el 1905, fou qui va fer decidir el retorn a l'Homs, si bé aquest es precipità amb l'oferiment d'en Bardina.
15. Malauradament no hem pogut localitzar res de la correspondència que, com ens consta, van mantenir l'Homs i en Bardina entre el 1907 i el 1910.
16. De la redacció d'aquesta carta, deduïm que fou escrita en dos moments diferents, que farien variar substancialment la data del retorn de l'Homs a Catalunya. A partir d'aquests moments els esdeveniments es precipitarien. No es conserva aquesta carta de l'Emili.
17. Desconeixem si aquest esborrany va ser conegut per l'Homs, abans d'arribar a Barcelona.
18. Del seu contingut, en deduïm que va ser escrita abans d'anar-se'n a Madrid.

19. Josepa Soronellas, mestra i muller inseparable d'en Bardina. Seria interessant saber fins a quin punt, la seva mort, esdevinguda l'1 de novembre del 1910, pogué influir en l'ànim d'en Bardina i l'Homs, fent-los abandonar el projecte.